

УДК 338.43.02 (477).001.25

С.А. Надвиничний, к.э.н., доцент,
Тернопольский национальный экономический университет

ПРИНЦИПИ ТА ЧИННИКИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Формування в Україні системи ринкових відносин викликало необхідність розв'язання цілої низки загальнодержавних задач, від реалізації яких залежить подальший розвиток економіки країни. Серед найактуальніших проблем згаданого сектору доцільно акцентувати увагу на забезпеченні продовольчої безпеки, адже вона є однією з головних складових загальноекономічної безпеки будь-якої країни. Здійснений аналіз наукових джерел показує, що дотепер немає досить чіткого наукового обґрунтування визначення однієї з найважливіших соціально-економічних категорій, якою є продовольча безпека, хоча сам термін «продовольча безпека» був вперше офіційно введений в міжнародну практику в 70-х рр. ХХ ст. Його виникнення зумовила глибока зернова криза 1972–1973рр., коли дане поняття використовувалося, насамперед, для характеристики стану продовольчого ринку і в цілому економіки країни або групи інтегрованих країн.

Сьогодні вважається, що продовольча безпека – це стан соціально-економічної системи країни, при якому кожен громадянин має можливість отримати мінімальний набір продуктів харчування. На національному рівні вона має кілька аспектів: фізична та економічна доступність продовольства, стійкість доступу до продовольства, безпека харчування, деструктивні зміни в експорті-імпорті продовольства.

Вважається, що „продовольча безпека – офіційно прийняте у міжнародній практиці поняття, що використовуються для характеристики стану продовольчого ринку країни або групи країн” [1, с.53]. Завдяки вирішенню продовольчої проблеми досягається, насамперед, сталий соціально-економічний розвиток людства та його відтворювальний процес, включаючи демографічне відтворення [2, с. 33]. Тому „стратегічною метою розвитку аграрної політики України має стати створення висококонкурентного аграрного виробництва і забезпечення продовольчої безпеки країни” [3, с. 72]. За останні роки, разом із позитивними перетвореннями, в Україні спостерігаються тенденції негативного характеру, що значно знижують її економічний потенціал створюючи загрози продовольчій безпеці держави. Існує ціла низка показників, які знаходяться в прямій залежності від її рівня, зокрема, економічний розвиток, темпи зростання валового внутрішнього продукту, якість життя населення, імідж на світовому рівні, стабільність, здоров'я нації, тривалість життя тощо.

Сьогодні пріоритетним вважається положення про системність самого поняття «продовольча безпека», так як воно носить полісистемний характер. Наприклад, у функціонуванні продовольчого комплексу можна розрізнити аспекти інформаційної, економічної, фінансової й інших видів безпеки. Вони, зазвичай, взаємопов'язані та взаємозумовлені, по різному діють на стан системи в цілому, що дозволяє систематизувати її показники, створити структуру цінностей, щоб потім приступити до аналізу кожного з аспектів, які мають свої специфічні властивості. Проте основою зміцнення та зростання рівня продовольчої безпеки країни повинно стати підвищення ефективності вітчизняного агропромислового комплексу за рахунок державної аграрної політики [4, с.174–175].

Проблема забезпечення національної продовольчої безпеки є найважливішим пріоритетом стратегії розвитку усіх передових держав світу, від ефективності вирішення якої залежить не лише соціальна, але і політична та міжнародна стабільність у суспільстві [5, с. 96–97]. „Досягнення національної продовольчої безпеки можливо забезпечити за умов:

- визначення рівня самозабезпечення основними продовольчими товарами і критичного рівня імпорту;
- використання комплексу заходів щодо підтримки вітчизняного сільськогосподарського виробництва;
- розробки і використання захисних заходів зовнішньоекономічного характеру;
- створення і підтримання на необхідному рівні страхових перехідних запасів продовольства” [1, с. 55].

Такий підхід, що ґрунтується на соціально–економічній зорієнтованості розвитку держави, дає змогу виділити наступні принципи підвищення рівня продовольчої безпеки:

- стабільність законодавчої бази, що регулює економічні процеси в аграрному секторі;
- динамічність розвитку сільськогосподарської продукції;
- інноваційність всіх галузей АПК;
- керованість економічними процесами всіма рівнями влади;
- рівномірність розвитку регіонів, територій, галузей, комплексів.

Разом з тим існують категорії, за якими можна визначити рівень продовольчої безпеки і які, в свою чергу, чинять на неї істотний вплив. Серед них чільне місце посідають наступні: обсяги валового внутрішнього продукту (ВВП), національний дохід, темпи зростання та рентабельність ключових галузей промисловості; рівень інфляції та безробіття, показники чисельності, складу та рівня життя населення, курс національної валюти, ставка рефінансування Національного банку, обсяги зовнішнього і внутрішнього національного боргу, рівень дефіциту бюджету, платіжний баланс країни, рівень регулювання і підтримка державою інвестиційної діяльності тощо. Крім того, на рівень продовольчої безпеки впливають клімат, глобальне потепління, деградація ґрунту, демографічна ситуація, політична нестабільність, бідність, релігійні та культурні традиції, ресурси, перманентне зростання цін на енергоносії і мінеральні добрива.

Економічні чинники пов'язані із збільшенням обсягу виробництва продукції, у тому числі високоякісних її видів, достатніх для забезпечення населення і створення необхідних страхових запасів, прискоренням оборотності засобів, підвищенням рівня продуктивності праці, збільшенням частки оплати праці в собівартості продукції, зниженням витрат виробництва, підвищенням маси прибутку, розвитком аграрного маркетингу. Вони орієнтують виробників на збільшення фінансових засобів підприємства, раціональне їх використання, зниження комерційних ризиків, підвищення фінансової стійкості підприємства, збільшення частки власного капіталу в загальній його вартості, зменшення дебіторської і кредиторської заборгованостей тощо. Використання цієї категорії чинників має сприяти збільшенню ніші та сегменту вітчизняних продовольчих товарів і скорочення питомої ваги імпортних товарів, які виробляються в країні. Соціальні чинники пов'язані з підвищенням відповідальності керівників за розвиток підприємств, забезпеченням достойного рівня життя персоналу залежно від складності виконуваних функцій, оновленням рівня знань працівників, поліпшенням відношення працівників до власності, умовами праці і побуту, ефективністю стимулювання праці.

Інноваційні чинники позитивно впливають на інші групи чинників за наявності розробки й упровадження інноваційних технологій, устаткування, умов їх реалізації у виробництво з метою випуску конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції. Такі чинники на макроекономічному рівні мають сприяти підвищенню технологічності виробництва, що забезпечує випуск необхідного обсягу конкурентоспроможної продукції, відповідальності керівників за оновлення засобів виробництва, створення мережі машинобудівних підприємств по випуску високопродуктивного устаткування, яке буде відповідати світовим стандартам і заміна застарілого; механізація та автоматизація, будівництво, реконструкція, збільшення використання виробничих площ; створення і впровадження принципово нових технологій, які забезпечать скорочення витрат економію ресурсів і підвищення якості; поглиблення спеціалізації машин; економія матеріальних ресурсів тощо.

Дослідження положень економічної теорії стало основою для визначення головних груп чинників, які одночасно впливають як позитивно так і негативно на еволюційний розвиток промислових систем, групування яких доцільно здійснювати у залежності від основних ознак функціонування цих систем [6, с. 134].

До негативних чинників можна віднести наступні:

- часта зміна нормативно–правової бази, що регламентує економічну діяльність підприємств АПК;
- відсутність дієвого механізму ціноутворення та диспаритет цін на сировину, засоби виробництва, сільськогосподарську продукцію;
- заняття ніш і сегментів ринку імпортними товарами, витіснення вітчизняних товаровиробників з ринкового середовища;
- зниження сукупного попиту на вітчизняну продукцію;
- зниження рівня життя населення;
- невідповідність між темпами зростання цін на товари і послуги та зарплатою, зростання безробіття;
- відсутність діючих державних програм з оздоровлення аграрного сектора;
- слабкий розвиток інфраструктури аграрних ринків;

- слабка інформаційна база, що не дозволяє правильно оцінювати резерви і можливості різних структур економіки і ін.

Крім того до чинників, що знижують рівень продовольчої безпеки та негативно впливають на розвиток вітчизняного аграрного сектора належать:

- цілеспрямована політика деяких держав, що припускає ослаблення економічного потенціалу України;
- перевиробництво продовольства в інших країнах, яке не може бути реалізовано на їх національних ринках і на ринках країн відповідних співтовариств і спрямовується на ринок України;
- економічна та фінансова залежність України від провідних країн, забезпечує їм вільний вихід на вітчизняний ринок;
- низький науково-технічний рівень різних видів вітчизняного виробництва, науково-технічна й економічна відмежованість України від міжнародного співтовариства.

Щодо основних позитивних чинників підвищення рівня продовольчої безпеки країни, то серед них найбільший вплив мають:

- створення стабільної нормативно-правової бази, яка б дозволила нормалізувати функціонування АПК, орієнтованої на її соціальну значущість для населення;
- розробка ефективного механізму ціноутворення та створення взаємопов'язаної системи цін на продовольчу сировину, засоби виробництва і товари, що використовують у сільськогосподарському секторі;
- обмеження ввезення в країну імпортних товарів, аналоги яких виробляються або можуть вироблятися вітчизняними підприємствами та квотування вивозу з країни стратегічної сировини і дефіцитного продовольства;
- підвищення рівня заробітної платні і загального матеріального забезпечення населення;
- розвиток вітчизняного виробництва на основі збільшення його обсягів;
- інноваційний розвиток АПК;
- розвиток ринкової інфраструктури;
- посилення інтеграційних процесів між сільськогосподарськими товаровиробниками і переробними підприємствами, створення великих комбінованих і спеціалізованих підприємств із переважаючою часткою державного капіталу;
- досягнення високої врожайності сільськогосподарських посівів завдяки використанню світового досвіду обробки землі і підтримки її стану на високому рівні;
- підвищення якості продукції і її відповідність світовому рівню.

Таким чином, важливою умовою, що визначає можливості забезпечення продовольчої безпеки країни є підвищення загального рівня її економіки, збільшення внутрішнього валового продукту та підвищення частки в ньому оплати праці як умов зростання платоспроможного попиту на продовольство, вирівнювання рівня доходів усіх соціальних груп населення. Для забезпечення продовольчої безпеки України необхідно послідовно здійснювати комплекс взаємозв'язаних організаційно-економічних і соціальних заходів, де ключовими є стабілізація та зростання виробництва, реструктуризація його відповідно до ринкових умов, підвищення якості продукції АПК. Вирішення цих завдань може бути забезпечено поєднанням системи державних заходів із використанням внутрішніх резервів галузей, підприємств і господарств агропромислового комплексу на основі їх адаптації до ринкових умов господарювання. Все це неможливо без теоретичного дослідження принципів підвищення рівня та умов досягнення продовольчої безпеки, систематизації та класифікації чинників, які мають безпосередній вплив на підвищення рівня національної безпеки України з урахуванням державної аграрної політики.

Література

1. Варченко О. До питання поєднання державного і ринкового регулювання продовольчої безпеки // Економіка України. – 2004. – №7. – С. 53–59.
2. Лукінов І.І. Продовольча безпека та її гострота у світовому вимірі // Економіка АПК. – 2001. – № 4. – С. 33–36.
3. Дем'яненко С., Свідерська І. До питання про стратегію розвитку аграрної політики України // Економіка України. – 2004. – №8. – С. 72–79.
4. Надвичний С.А. Регіональні аспекти формування продовольчої безпеки держави // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. Зб. наук. праць. – Тернопіль: Економічна думка. – 2002. – № 6. – С. 174–178.
5. Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я. Стратегічні напрями розвитку агропромислового комплексу України. – Київ. – 2003. – С. 95–103.
6. Мильнер Б.З. Теория организации. – М.: ИНФРА – М, 1998. – 334 с.